

Г.-К. К. ЛІТВЯК, Т. С. МІКАЛАЙЧЫК

АБ РАЗВІЦЦІ І РАЗМЯШЧЭННІ ВЫТВОРЧАСЦІ БУЛЬБЫ

У рэалізацыі Харчовай праграмы вялікае значэнне надаецца забеспеччэнню насельніцтва свежай бульбай як прадуктам харчавання, а перапрацоўчай прамысловасці — сыравінай. Вывучэнне стану і развіцця бульбапрадуктовага падкомплексу паказала, што фарміраванне названага падкомплексу як адзінай сістэмы знаходзіцца яшчэ ў пачатковай стадыі. Пакуль яшчэ бульбаводства застаецца адной з працаёмкіх галін. Шмат недахопаў назіраецца ў фарміраванні матэрыяльна-тэхнічнай базы, размяшчэнні вытворчасці бульбы, а таксама ў сферы нарыхтовак, захавання, перапрацоўкі і давядзення прадукцыі да спажыўца. Слаба яшчэ развіта асноўнае звязо бульбапрадуктовага падкомплексу — бульбаводства. Рост вытворчасці бульбы ў рэспубліцы значна адстae ад росту ўкладання ў на яе развіццё. Так, за гады адзінаццатай пяцігодкі затраты ў разліку на 1 га пасеву бульбы ў калгасах і саўгасах узраслі ў 1,4 раза, у той час як ураджайнасць яе на працягу дзесятай і адзінаццатай пяцігодак засталася на адным узоўні (у сярэднім за 1976—1980 гг. сабрана па 159 ц/га клубняў, адпаведна за 1981—1985 гг.— 154 ц/га).

Па прыродна-кліматычных умовах вырошчвання бульбы тэрыторыю Беларускай ССР умоўна падзяляюць на наступныя зоны: паўночную (Віцебская вобласць, паўночна-заходняя Мінскай і паўночная частка

Таблица 1. Аб'ёмы вытворчасці і сабекошту бульбы ў калгасах і саўгасах БССР

Вобласць	1976—1980 гг. у сярэднім			1981—1985 гг. у сярэднім			Затраты на вытворчасці бульбы, вырашанай у 1976—1985 гг., млн. руб.
	вырашчана бульбы, тыс. т	сабекошт 1 ц бульбы, руб.	затраты на вытворчасці (укупна), млн. руб.	вырашчана бульбы, тыс. т	сабекошт 1 ц бульбы, руб.	затраты на вытворчасці (укупны) бульбы, млн. руб.	
Брэсцкая	881,2	6,45	56,8	760,9	8,23	62,6	49,1
Віцебская	658,8	8,62	56,8	601,4	10,39	62,5	51,8
Гомельская	1137,9	6,56	74,6	1004,9	8,12	81,6	65,9
Гродзенская	829,0	7,24	60,0	753,0	9,27	69,8	54,5
Мінская	1679,9	6,45	108,4	1473,1	8,08	119,0	95,0
Магілёўская	1148,9	6,40	73,5	830,9	8,15	67,7	53,2
БССР	6335,7	6,79	430,1	5424,2	8,54	463,2	369,5

Гродзенскай вобласці) — халаднаватую і вільготную; сярэднюю (Мінская, Магілёўская, цэнтральная часткі Гродзенскай вобласці) — умерана ўліплюючу і найбольш спрыяльнную; паўднёвую (ахоплівае большую частку тэрыторыі Брэсцкай і Гомельской абласцей) — больш ўліплюючу, з няўстойлівым водным рэжымам.

У паўночнай зоне ў асноўным глебы цяжкія гліністыя і суглінкавыя, у паўднёвой — лёгкія і тарфяна-балотныя, у цэнтральнай і ва ўсходняй частках сярэдняй зоны — суглінкавыя, у заходніх частцах — супясчаныя глебы. Такім чынам, глебава-кліматычныя ўмовы рэспублікі ў асноўным задавальняюць біялагічныя патрабаванні для вытворчасці бульбы. Усё гэта ўплывае на яе размяшчэнне па тэрыторыі рэспублікі. Працягласць перыяду са спрыяльнімі ўмовамі надвор'я для вегетацыі бульбы ў Віцебскай вобласці складае 131—147 дзён, у Мінскай і Магілёўскай — 137—147 дзён, у Гродзенскай — 140—151, у Брэсцкай і Гомельской абласцях — 147—155 дзён.

Аналіз паказаў, што канцэнтрацыя пасеваў па зонах неаднолькавая. На яе ўплывае цэлы рад фактараў. Найбольшы ўзровень вытворчасці бульбы характэрны для цэнтральнай зоны БССР, якая мае лепшыя глебавыя ўмовы. Тут размешчана найбольшая колькасць заводаў, якія перапрацуваюць каля 51% бульбянай сырэвіны. На другім месцы па ўзроўню вытворчасці знаходзіцца паўднёвая, а затым паўночная зоны. У адпаведнасці з гэтым размяшчаюцца па зонах БССР і нарыхтоўкі бульбы. Найбольшая ўдзельная вага нарыхтовак прыпадае на цэнтральную зону — 17,3%, найменшая — на паўночную — 5,9, а на паўднёвую — 10,4%.

Намі праведзена ацэнка ўплыву размяшчэння пасеваў бульбы на валавы збор у разрэзе абласцей рэспублікі. На падставе разліковай пасяўной плошчы па абласцях і фактычнай ураджайнасці ў сярэднім за 1981—1985 гг. вызначаны разліковы валавы збор бульбы. Супастаўленне яго з фактычным сведчыць аб скарачэнні валавога збору бульбы за кошт названага фактарту ў Брэсцкай вобласці на 0,9%, у Гомельской — на 4,1, у Гродзенскай — на 0,4 і ў Мінскай вобласці — на 5,0%. У той жа час дасягнуты прырост валавой вытворчасці бульбы ў Віцебскай вобласці — на 1,4 і ў Магілёўскай вобласці — на 12,6% за кошт фактарту размяшчэння.

У цэлым жа па калгасах і саўгасах рэспублікі вызначана памяншэнне валавога збору бульбы толькі за кошт фактарту ўнутрырэгіянальнага размяшчэння на 11,6 тыс. т.

Далейшыя даследаванні мелі сваёй мэтай даць эканамічную ацэнку зрухаў у вытворчасці і размяшчэнні бульбы (табл. 1, 2) зыходзячы з аб'ёмаў вытворчасці і сабекошту за дзве апошнія пяцігодкі.

Аналіз даных, разлічаных у табл. 2, сведчыць аб тым, што затраты

на вытворчасць бульбы ў цэлым па калгасах і саўгасах БССР у справаздачным перыядзе ў параўнанні з базісным узраслі на 33,1 млн. руб. (7,7%). Найбольшы іх рост назіраецца па гаспадарках Брэсцкай і Віцебскай абласцей (10,2 і 10,0%). Па Магілёўскай вобласці затраты на вытворчасць бульбы за разгледжаны перыяд знізіліся на 7,9%.

У выніку ж змяненняў аб'ёму і структуры (размяшчэння) вытворчасці ў 1981—1985 гг. затраты на вытворчасць бульбы ў параўнанні з базісным перыядам па рэспубліцы знізіліся на 60,6 млн. руб. (14,1%). Найбольшае іх зніжэнне прыпадае на Магілёўскую вобласць (27,6%).

З прычыны ж павышэння сабекошту бульбы затраты павялічыліся ў цэлым па БССР на 93,7 млн. руб. (25,4%). Назіраецца такая ж тэндэнцыя па ўсіх абласцях.

Змяненні ў размяшчэнні пасеваў бульбы па калгасах і саўгасах рэспублікі за наступны перыяд прывялі да недабору звыш 900 тыс. т пра-

Таблица 2. Эканамічная ацэнка зрухаў у вытворчасці і размяшчэнні бульбы за 1981—1985 гг. у адносінах да 1976—1980 гг. (калгасы і саўгасы)

Паказчык	Вобласць							БССР
	Брэсцкая	Віцебская	Гомель-ская	Гродзен-ская	Мінская	Магілёў-ская		
Індэкс затрат на вытворчасць бульбы $I_{gzs} = \frac{z_0 q_1}{z_0 q_0}$	1,10	1,10	1,09	1,16	1,10	0,92	1,07	
Прырост вытворчых затрат, аднесеных на бульбу, $\Delta_{dzs} = z_1 q_1 - z_0 q_0$, млн. руб.	5,8	5,7	7,0	9,8	10,6	-6,8	33,1	
Індэкс, які харектарызуе змяненні затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змянення аб'ёму і структуры (размяшчэння) вытворчасці $I_{ds} = \frac{q_1 z_0}{q_0 z_0}$	0,86	0,91	0,88	0,91	0,88	0,72	0,86	
Зніжэнне затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змяненняў аб'ёму і структуры (размяшчэння) вытворчасці $q_0 z_0 - q_1 z_0$, млн. руб.	7,7	5,0	8,7	5,5	13,4	20,3	60,6	
Індэкс, які харектарызуе змяненні затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змянення толькі аб'ёму яго вытворчасці, $I_q = \frac{q_1}{q_0}$	0,86	0,91	0,88	0,91	0,88	0,72	0,86	
Зніжэнне вытворчасці бульбы $q_0 - q_1$, тыс. т	120,3	57,4	133,0	76,0	206,8	318,0	911,5	
Зніжэнне затрат на вытворчасць бульбы ў выніку зніжэння яе вытворчасці $d_1 = z_0 (q_0 - q_1)$, млн. руб.	7,8	4,9	8,7	5,5	13,3	20,4	60,6	
Індэкс, які харектарызуе змяненні затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змянення толькі структуры (размяшчэння) яе вытворчасці $I = \frac{q_1 z_0}{q_0 z_0} : \frac{q_1}{q_0}$	1,0011	0,9990	1,0003	1,0000	0,9994	1,0008	1,0035	
Зніжэнне затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змянення толькі структуры (размяшчэння) яе вытворчасці, млн. руб.	+0,1	20,1	—	—	-0,1	+0,1	—	
Індэкс, які харектарызуе змяненні затрат на вытворчасць бульбы ў выніку змянення сабекошту 1 ц бульбы, $I_z = \frac{z_1 q_1}{z_0 q_0}$	1,27	1,21	1,24	1,2	1,25	1,27	1,25	

дукцыі. У ацэнцы па сярэдняй фактычнай цане рэалізацыі бульбы гэта склала 139,6 млн. руб.

Назіраюцца вялікія адрозненні ў размяшчэнні бульбы па раёнах. Напрыклад, доля гэтай культуры ў пасяўных плошчах калгасаў і саўгасаў Віцебскай вобласці змянілася ад 2,1% у Шаркоўшчынскім да 6,8% у Докшыцкім раёнах. Найбольшая ўдзельная вага пасеваў бульбы характэрна для гаспадарак, якія лепш забяспечаны працоўнымі рэсурсамі. На геаграфію пасеваў бульбы істотна ўпłyвае таксама размяшчэнне лінъ-даўгунцу.

Пры размяшчэнні бульбы важнай харктарыстыкай з'яўляецца таварнасць вытворчасці. Як паказаў аналіз, па калгасах і саўгасах рэспублікі ўзровень таварнасці бульбы застаецца ніzkім (34,9%). Павелічэнне таварнасці 1 га пасадачнай плошчы з'яўляецца найважнейшай умовай павышэння эфектыўнасці вытворчасці. Аднак трэба адзначыць, што шмат прадукцыі, у якой змянілася калі палавіны стандартных клубняў, выкарыстоўваецца жывёле на корм. Найбольшы расход яго назіраецца ў Магілёўскай і Мінскай абласцях. Выход са становішча можна знайсці пры стварэнні аграрнамысловых фарміраванняў, якія б ператварылі эпізадычны ўзаемасувязі гаспадарак у пастаянныя. Небайдонна стварыць спецыялізаваныя зоны вытворчасці насення, харчоўай і тэхнічнай бульбы.

Адсутнасць эканамічна аргументаваных сыравінных зон, а ў іх спецыялізованих гаспадарак па вырошчванні тэхнічных сартоў бульбы прыводзіць да нерацыянальных перавозак сыравіны. Напрыклад, Гарадоцкаму заводу Віцебскай вобласці штогод пастаўляецца калі 1 тыс. т бульбы з гаспадарак Расонскага раёна, аддаленых ад завода на 120—150 км. На Талачынскім крухмальным заводзе 5 тыс. т бульбы завозіцца з гаспадарак Дубровенскага раёна, размешчанага ад завода на адлегласці 115—130 км, а на Дзяржынскім спрэцаводзе Гомельскай вобласці бульбу дастаўляюць з Петрыкаўскага, Нараўлянскага і Жыткавіцкага раёнаў, г. зн. радыус дастаўкі складае 150—230 км.

На Лынтупскім спрэцаводзе Пастаўскага раёна Віцебскай вобласці бульба завозіцца з гаспадарак Пастаўскага, Верхнядзвінскага і Глыбоцкага раёнаў на адлегласць 43, 320 і 123 км. Пастаўку бульбы для Лынтупскага спрэцаводства з 19 гаспадарак Пастаўскага раёна ажыццяўлялі толькі пяць гаспадарак (26,3%), адпаведна дзесяць калгасаў і саўгасаў з Верхнядзвінскага (50,0%), дзесяць гаспадарак (91,1%) з Глыбоцкага раёнаў.

З агульнага аўёму нарыхтовак бульбы па Лынтупскому спрэцаводу 31,5% прыпадае на калгасы і саўгасы Пастаўскага раёна, 22,2% — на Верхнядзвінскі і 46,3% — на Глыбоцкі раёны. Бульба паступае, як правіла, на перапрацоўчыя прадпрыемствы без сартавання, моцна забруджаная, з вялікай колькасцю хворых і пашкоджаных клубняў. У рэспубліцы гістарычна склалася так, што пры размяшчэнні прадпрыемстваў па перапрацоўцы бульбы ў радзе выпадкаў не ўлічвалася размяшчэнне бульбы.

У выніку даследаванняў вызначана, што па крухмальных заводах Брэсцкай вобласці самы ніzkі каэфіцыент рацыянальнасці сырвіннай зоны Ліноўскага (0,51) і Вярховіцкага (0,58) крухмальных заводаў. Усё гэта сведчыць аб тым, што існуючыя сырвінныя зоны патрабуюць далейшага ўдасканалівання.

Аналіз ураджайнасці бульбы за апошнія 20 гадоў паказаў, што сямы высокіх ураджаяў дабіліся бульбаводы Беларусі ў 1979 і 1986 гг. Сярэдняя ўраджайнасць бульбы па рэспубліцы склала 186 і 210,9 ц з 1 га, а Мінская і Гродзенская вобласці выйшлі на ўзровень звыш 200 ц.

Бульбаводы перадавых калгасаў і саўгасаў дабіліся значна большых ураджаяў. Напрыклад, у калгасе «Усход» Камянецкага раёна на плошчы 180 га была атрымана ўраджайнасць бульбы 427 ц з 1 га пры затратах працы на адзінку прадукцыі 0,7 чал.-гадз і сабекошце 4 р. 03 к.; адпа-

ведна ў калгасе «Шлях да камунізму» Лунінецкага раёна на плошчы 125 га атрымана ўраджайнасць клубняў 415 ц з 1 га пры затратах на адзінку прадукцыі 0,75 чал.-гадз і сабекошце 4 р. 18 к., а звяно, якое ўзначальвае Герой Сацыялістычнай Працы А. В. Казачок з эксперыментальнай базы «Любаньская», на плошчы 60 га атрымала 550 ц/га, звяно П. І. Ванюка з калгаса «Рассвет» Лунінецкага раёна сабрала на плошчы 40 га па 554 ц/га клубняў.

Мы прааналізавалі эфектыўнасць бульбаводства ў гаспадарках з розным узроўнем спецыялізацыі і канцэнтрацыі. Групаванне калгасаў і саўгасаў Віцебскай вобласці па ўзроўню спецыялізацыі паказала, што ў гаспадарках з удзельнай вагой бульбы ў вартасці таварнай прадукцыі раслінаводства да 30% і з пасяўной плошчай бульбы да 100 га вытворчасць бульбы стратная, у той час як у гаспадарках з удзельнай вагой бульбы 40,1—50,0% у структуры таварнай прадукцыі раслінаводства і пасяўной плошчай 101—200 га рэнтабельнасць бульбы склада 16,7%, а ў гаспадарках з канцэнтрацыяй пасеваў бульбы звыш 200 га — адпаведна 21,1%. У гаспадарках з больш высокім узроўнем спецыялізацыі вышэйшая і ўраджайнасць бульбы.

Аналіз работы 2449 гаспадарак рэспублікі паказаў, што больш эфектунаі з'яўляецца вытворчасць бульбы ў гаспадарках з параўнальная высокай канцэнтрацыяй пасеваў — 150—200 га і больш у разліку на адну гаспадарку. У гэтай групе калгасаў і саўгасаў атрымана ў сярэднім на 1 га пасеву 500—800 руб. прыбытку. Матэрыяльна-грашовыя затраты на 1 га пасеву ў сярэднім па гаспадарках з названай канцэнтрацыяй пасеваў ствараюць магчымасць шырокага прымянення перадавых спосабаў арганізацыі вытворчасці, высокапрадукцыйнага выкарыстання сучасных сродкаў mechanізацыі. Гэты вывад пацвярджаецца і аналізам гаспадарак у разрэзе абласцей рэспублікі.

Вялікая работа па спецыялізацыі, канцэнтрацыі, міжгаспадарчай кааперацыі і аграрнымысловай інтэграцыі ў бульбаводстве праводзіцца за мяжой. Так, у цяперашні час у Чэхаславакіі канцэнтрацыю пасеваў сталовай бульбы даводзяць да 400—600 га на адну гаспадарку. Гэта плошча лічыцца аптымальнай для эфектунаага прымянення сродкаў mechanізацыі. У ГДР ужо цяпер на кожную са 1160 спецыялізаваных гаспадарак прыпадае 500 га пасадак бульбы.

Са сказанага вынікае, што на павышэнне эфектунасці вытворчасці бульбы значна ўплывае рад фактараў: яе ўраджайнасць, размяшчэнне пасеваў, іх канцэнтрацыя, узровень таварнасці, наяўнасць эканамічна абурнаваных сыравінных зон і інш.

Патрабуе далейшага ўдасканалівання канцэнтрацыя пасеваў бульбы. Толькі за кошт змянення ў размяшчэнні пасеваў па калгасах і саўгасах Беларускай ССР у адзінаццатай пяцігодцы ў параўнанні з дзесятай атрыманы недабор звыш 900 тыс. т прадукцыі, што ў ацэнцы па сярэдній цане рэалізацыі бульбы складае 139,6 млн. руб. Ніzkім застаецца ўзровень таварнасці бульбы (34,9%).

Адсутнасць эканамічна абурнаваных сыравінных зон прыводзіць да нерациональнага выкарыстання бульбы: больш за 40% ад валаў вытворчасці яе ў цэлым па рэспубліцы выкарыстоўваецца на корм жывёле.

Вялікія і складаныя задачы перад бульбапрадуктовым падкомплексам стаяць і ў перспектыве. Важную ролю ў павышэнні эканамічнай эфектунасці вытворчасці бульбы павінна адыграць укараненне інтэнсіўных тэхналогій. У рэспубліцы да 1990 года плануецца іх асвоіць на плошчы 300 тыс. га і атрымаць з 1 га па 250 ц клубняў.

Удасканаліванне размяшчэння ў бульбапрадуктовым падкомплексе прапануецца ў напрамку канцэнтрацыі вытворчасці харчовай бульбы для ўнутрырэспубліканскага спажывання блізка ад гарадоў, харчовай — для вывозу за межы рэспублікі ў асноўным у раёнах, размешчаных блізка ад чыгуначных станций. Пасевы тэхнічнай бульбы трэба

канцентраваць у гаспадарках, які ўваходзяць у сыравінныя зоны за-
водаў, што выкарыстоўваюць бульбу для вытворчасці спірту і крухмалу.
Мяркуецца больш дакладна вызначыць перспектывы арэалы вытвор-
часці бульбы з улікам прыродна-кліматычных умоў, яе гаспадарчага
прызначэння, фарміравання адпаведнай структуры пасеваў па сартах
з рознымі тэрмінамі паспявання.

Summary

The influence of different factors, increasing the potato production is considered and the shifts in the potato production and location are economically estimated. The lines for improving the location of potato crops are recommended.

БелНДІЭП АПК

Паступіў у рэдакцыю
27.02.89